

УДК 616-053.9

DOI <https://doi.org/10.32782/humanitas/2021.1.12>

Олена КОСИНСЬКА

кандидат педагогічних наук, доцент, доцент кафедри соціальної роботи та педагогіки вищої школи, Волинський національний університет імені Лесі Українки, просп. Волі, 13, м. Луцьк, Волинська обл., Україна, 43025

ORCID: 0000-0003-2712-871X

Бібліографічний опис статті: Косинська, О. (2021). Особливості потреб людей похилого віку в сільській місцевості. *Humanitas*, 1, 74–79, doi: <https://doi.org/10.32782/humanitas/2021.1.12>

ОСОБЛИВОСТІ ПОТРЕБ ЛЮДЕЙ ПОХИЛОГО ВІКУ В СІЛЬСЬКІЙ МІСЦЕВОСТІ

У статті розглядається одна із проблем старіючого суспільства – врахування потреб людей похилого віку сільської місцевості в процесі соціальної роботи з ними. Актуальність теми обумовлена зростанням кількості літніх людей як клієнтів соціальних служб та відмінністю можливостей забезпечення якісної соціальної роботи у міській та сільській місцевості. Адресність соціального обслуговування, соціальних послуг та соціальної роботи даної групи населення, на думку автора, значною мірою залежить від знання особливостей первинних і вторинних потреб людей похилого віку, які проживають у селі. У статті наведені дані проведеного дослідження потреб літніх людей у сільській місцевості Волинської області шляхом анкетування та інтерв'ю протягом 2020 року. Результати дослідження показали, що у жителів села, як і міста, серед людей похилого віку недостатній рівень пенсійного забезпечення, який зумовлює незадоволення матеріальних потреб, особливо витрат на лікування та підтримання фізичного здоров'я, комунальні послуги, а харчування в основному здійснюється продуктами, вирощеними на присадибній ділянці. Незадоволена також потреба в отриманні доступу до якісного медичного обслуговування. Однак респонденти виділяють, як актуальні, також і вторинні потреби – повноцінні комунікації, своєчасне отримання інформації та роз'яснень з приводу прийняття законодавства, яке регулює земельні відносини, пенсійне забезпечення, соціальний захист, надання медичних послуг у зв'язку з медичною реформою, можливості адміністративної реформи, а також організації дозвілля (воно як таке відсутнє на селі), залучення до культурного життя громади. На думку автора, для задоволення цих потреб необхідна координація роботи державних та не державних організацій, саме на це має бути спрямована діяльність керівників громад та державних органів влади. Отримані дослідження можуть сприяти оптимізації соціальної роботи, однак динаміка потреб людей поважного віку потребує постійного моніторингу та досліджень в розрізі вікових груп.

Ключові слова: люди похилого віку, сільська місцевість, потреби, соціальна робота.

Olena KOSYNSKA

PhD in Pedagogy, Associate Professor, Senior Lecturer at the Department of Social Pedagogy and Pedagogy of Higher School, Lesya Ukrainka Volyn National University, 13 Voli ave., Lutsk, Volyn region, Ukraine, 43025

ORCID: 0000-0003-2712-871X

To cite this article: Kosynska, O. (2021). Osoblyvosti potreb liudei pokhyloho viku v silskii mistsevosti [Peculiarities of the needs of the elderly in rural areas]. *Humanitas*, 1, 74–79, doi: <https://doi.org/10.32782/humanitas/2021.1.12>

PECULIARITIES OF THE NEEDS OF THE ELDERLY IN RURAL AREAS

The article considers one of the problems of an aging society – taking into account the needs of elderly people in rural areas in order to ensure quality of life through social work with them. The urgency of the topic is due to the growing number of elderly people as clients of social services and the difference in opportunities to ensure quality social work in urban and rural areas. The targeting of social services, social services and social work of this group of the population, according to the author, largely depends on knowledge of the primary and secondary needs of the elderly living in the village. The article presents data from a study of the needs of elderly people in rural areas of Volyn region through questionnaires and interviews during 2020. The results of the study showed that the villagers, as well as the city, have an insufficient level of pension provision among the elderly, which causes dissatisfaction with material needs, especially the cost of treatment and maintenance of physical health, utilities, and food is mainly provided by products grown on the plot. The need for access to quality medical care is also unmet. However, respondents also identify secondary needs as full-fledged, there are: full communication, timely receipt of information and clarifications on the adoption of legislation governing land relations, pensions, social protection, provision of medical services in connection with medical reform,

the possibility of administrative reforms, as well as the organization of leisure (it is as such absent in the countryside), involvement in the cultural life of the community. According to the author, to meet these needs it is necessary to coordinate the work of state and non-state organizations, this is what the work of community leaders and state authorities should be aimed at. The obtained research can contribute to the optimization of social work, but the dynamics of the needs of people of respectable age requires constant monitoring and research in terms of age groups.

Key words: elderly people, countryside, needs, social work.

Характерною рисою сучасного суспільства є старіння населення. Це притаманне і Україні, де збільшується соціально-демографічна група людей похилого віку. Як свідчить статистика, до 2025 року 25% населення нашої держави становитимуть люди, старші 60 років [1]. На Волині 13% населення – це люди, старші 65 років. Серед сільського населення цей відсоток значно більший. Це відображається на трудових ресурсах, пенсійному та медичному забезпеченні, суттєво впливає на економічні показники розвитку держави, розподілу бюджетних коштів. Зростає потреба у соціальній допомозі, соціальному забезпеченні та соціальних послугах. Кількість вразливого населення, яке потребує державної допомоги, обумовлено не тільки демографічною ситуацією, а й пандемією, агресією Російської Федерації і захопленням території держави. Все це накладає відбиток на соціальній роботі із різними групами населення і особливо з людьми похилого віку.

Вирішення нагальних соціально-економічних проблем літніх людей знаходиться в економічній, медичній, юридичній, психологічній та інформаційній площині. Вони потребують комплексного підходу. Важливе значення мають методологічні засади організації соціальної роботи, вивчення досвіду зарубіжних країн і його адаптація до умов України, розробка нових технологій в галузі соціальної роботи із врахуванням економічних, психологічних, медичних, національних особливостей та традицій населення.

Аналіз теорії і практики соціальної роботи з людьми похилого віку свідчить, що в Україні за роки незалежності створена і удосконалюється нормативно-правова база, проводяться систематичні наукові дослідження цієї проблеми та розробляються шляхи, форми і методи соціального захисту, соціального забезпечення, надання соціальних послуг, що сприяє підвищенню її якості.

Особливості соціальної роботи з людьми похилого віку відображені у роботах багатьох науковців, які досліджують цю соціально-зна-

чимую проблему. Зокрема, ряд робіт присвячено проблемі старіння населення, аналізу феномену людей похилого віку (І. Займишев, Є. Холостова, В. Шахрай). Основним проблемам людей похилого віку присвячені дослідження Н. Галіяш, особливостям соціальної роботи з людьми похилого віку – О. Балдинюк, І. Звереві, А. Капської, Л. Тюпті. Багато наукових праць розкривають методологічні та методичні засади створення і розвитку державної системи соціальної роботи та соціального забезпечення вразливих категорій населення України, розробці технологій надання соціальних послуг тощо. Заслужують на увагу дослідження С. Садрицької, І. Чайки, присвячені особливостям соціальної роботи з людьми похилого віку у недержавних організаціях. Загалом, в Україні проводяться наукові дослідження різних аспектів соціальної роботи з людьми похилого віку, вони відображають найбільш актуальні проблеми і мають не тільки теоретичний, а й прикладний характер.

Люди похилого віку є однією з найбільш вразливих категорій, особливо це характерно для жителів сільської місцевості. У зв'язку з відсутністю оплачуваної роботи, соціально-побутової інфраструктури молодь мігрує із сіл у міста, тому спостерігається стійка тенденція до старіння населення сіл, а то й їх зникнення з карти держави. Це ще більше погіршує становище літніх людей, оскільки більшість з них стають самотніми і немічними та потребують соціальної підтримки, забезпечення, допомоги. Для проведення якісної соціальної роботи з цією групою населення важливо знати актуальні проблеми людей похилого віку.

Метою статті є вивчення особливостей потреб людей похилого віку у сільській місцевості і визначення шляхів їх задоволення.

Населення України та світу старіє з великою швидкістю, що відображається на трудових ресурсах, економічному розвитку держав та витратах, пов'язаних із гарантуванням достойного рівня життя людей пенсійного віку, що вимагає додаткового фінансування. Одним

із завдань держави є забезпечення достойного рівня життя усіх верств населення і особливо вразливих категорій, до яких належать літні люди. Для покращення якості життя цієї категорії населення важливо не тільки створити державну систему соціального забезпечення та соціальної роботи, а й вести моніторинг потреб і проблем людей похилого віку як у місті, так і у сільській місцевості. Це дуже важливо, оскільки умови та можливості міста і села кардинально відрізняються, що певним чином відображається на житті літніх людей.

І.І. Терещенко та А.М. Наумець проблеми людей похилого віку об'єднують у три великі групи: здоров'я і медична допомога; матеріальне становище; інтеграція в суспільство [2]. Ці проблеми пов'язані із незадоволеними потребами людей похилого віку.

Соціальна група людей літнього віку неоднорідна у віковому аспекті, пенсійному забезпеченні, потребах та інтересах. Так, наприклад, пенсіонери віком 60 – 65 років мають інші інтереси, потреби та можливості їх задоволення у порівнянні із людьми, старшими за 65 і тим більше понад 70 років, коли суттєвіше дається взяти стан здоров'я, можливість отримувати додатковий дохід, звужується коло спілкування тощо. Наші дослідження показали, що ще більша різниця у жителів села і міста.

Так, 26% людей похилого віку у місті і 40% сільських жителів відмічають, що рівень матеріального та пенсійного забезпечення низький, однак сільські жителі зазначають, що у них переважно є продукти власного виробництва, що дозволяє відчувати себе впевненіше, а пенсія йде на комунальні послуги і ліки. Тоді як більшість літніх людей у місті свідчать, що пенсії ледве вистачає на комунальні послуги та ліки і доводиться економити на їжі. Частина респондентів у віці до 70 років не проти працювати, щоб отримувати додатковий дохід, однак у сільській місцевості це майже неможливо, оскільки робочих місць не вистачає для працездатного населення.

Стурбовані пенсіонери постійним ростом тарифів на енергоносії, оскільки пенсійне забезпечення збільшується не суттєво, а субсидії зменшуються. Погіршення фінансових можливостей часто спричиняє зниження самооцінки, появу відчуття залежності, депресивні стани, знижує їх оптимізм і майбутнє має

непривабливий вигляд, що негативно позначається на психо-емоційному стані і невпевненості у завтрашньому дні. По суті економічне становище є чи не найболючішою проблемою, яка зумовлює і інші.

Проблема фізичного здоров'я однаково хвилює літніх людей у місті і в селі. У поважному віці більшість людей відчують негативні зміни у фізичному здоров'ї, тому саме вони переважають серед пацієнтів із захворюваннями серцево-судинної системи та опорно-рухового апарату. Доступність до якісного лікування у місті і селі різна. Так, задоволені отриманням медичної допомоги 66% опитаних людей похилого віку міста і лише 13% села. У малонаселених селах, де майже все населення пенсіонери, цей показник ще гірший, адже там, як правило, немає навіть медичного пункту. Однак, не зважаючи на доступність медичної допомоги, у місті люди похилого віку відчують свій стан здоров'я гіршим. Очевидно це, частково пов'язано з тим, що вони менш зайняті і більше уваги акцентують на самопочутті.

При самооцінці психологічного стану майже 20% літніх людей сільської місцевості оцінюють як хороший, а серед міських жителів таких лише 13%. Багато літніх людей стають вдівцями, або, найчастіше, вдовами, переживаючи самотність і саме це є одним із факторів психологічного стану.

Разом з тим дефіцит спілкування відмітили 52,3% опитаних людей похилого віку як сільської, так і міської місцевості. Незадоволена потреба у спілкуванні впливає на психологічний стан та психічне здоров'я. Проблема спілкування літніх людей є гострою. Збільшується дефіцит спілкування з дорослими дітьми, друзями, молодшим поколінням. Часто діти живуть окремо і спілкування з батьками відбувається телефоном, до того ж найчастіше з ініціативи батьків. У більшості опитаних на першому місці є спілкування із сусідами, а з родичами на другому, особливо це характерно для жителів села.

Часто люди похилого віку обмежують спілкування навіть із близькими сусідами та родичами, пояснюючи, що з ними не цікаво. Особливо це характерно для жителів села, бо вони все життя прожили поряд і все один про одного знають, а також немає новизни у предметі спілкування, адже інформацію отримують з одних і тих же джерел – найчастіше це телевізор.

Менш самотніми почуваються люди, які регулярно відвідують богослужіння, підтримуючи таким чином соціальні контакти.

Комунікації у зрілому віці мають особливе значення. Адже із зміною соціального статусу, форм зайнятості, темпу життя змінюється їх характер, інтенсивність, предмет спілкування. Існує точка зору, що до старості людина частково втрачає здатність контактувати і коло її спілкування звужується. Однак, це не завжди так. Спілкування літніх людей, з одного боку, є продовженням основних тенденцій спілкування в молодості, а з другого – визначається успішною адаптацією до старості, тобто задоволеністю сьогоденням. Помилковою є думка, що люди похилого віку в основному зосереджені на здоров'ї та побутових проблемах, які суттєво залежать від їх матеріального становища. Однак, результати дослідження свідчать, що вони відчувають гостру потребу у повноцінному спілкуванні, яке передбачає не тільки отримання інформації, а й її передачу. Проживши життя вони мають що сказати стосовно особистих досягнень і помилок, подій навколишнього світу, а також є провідниками звичаїв, традицій, життєвого та професійного досвіду. Саме повноцінне спілкування може вберегти від відчуття непотрібності, тягаря для близьких.

Загалом проблема спілкування літніх людей пов'язана не тільки із послабленням родинних зав'язків, втратою близьких людей і ровесників, а й із зменшенням соціальних контактів та соціальної активності, збільшенням вільного часу, іноді частковою втратою інтересу до життя.

Як свідчать дослідження, якість життя літньої людини визначається не тільки її матеріальним забезпеченням, доступом до медичних послуг, а й тим, як вона відпочиває і якими видами діяльності заповнює вільний час. Роль дозвілля в житті літньої людини індивідуальна і залежить від психо-фізичних можливостей, суспільного становища й умов. У містах пенсіонери об'єднуються в клуби ветеранів, мають можливість відвідувати університети третього віку, у той час як 80% жителів сіл відмічають, що немає умов для дозвілля і розваг, адже часто у селі відсутня навіть бібліотека, а саме ця категорія звикла читати паперові книги і у більшості випадків не володіє навичками роботи із сучасними носіями інформації, та і технічні можливості, як правило, відсутні.

Організація дозвілля людей похилого віку має важливе значення, оскільки саме дозвілля сприяє активізації особистості, формуванню її життєвого тону. Зниження соціальної активності людей зрілого віку пов'язано не стільки з віком, скільки з іншими факторами (фізичною неміццю, бідністю, душевним розладом). Ступінь активності може залежати від доступності об'єктів культури, соціального середовища і спілкування. Цікаво, що ті літні люди, які соціально-активні, почуваються молодшими і менше жаліються на фізичне самопочуття.

Значна частина людей похилого віку відмічають незадоволеність життям і це пов'язано не тільки із матеріальним становищем, станом здоров'я чи доступністю медичних послуг, а й тим, що їхній життєвий та професійний досвід не затребуваний, їх особистісний потенціал не реалізований. Відносно активні люди мають потребу в комфортному побуті і в соціальних контактах.

Літні люди, які проживають у сільській місцевості, зазначають, що у них виникають проблеми з отриманням адміністративних послуг, оскільки центри їх надання знаходяться віддалено від місця проживання, не завжди є добре транспортне сполучення, а в період карантину робота з клієнтами обмежена. Є надія, що адміністративна реформа зробить цю групу послуг більш доступною.

Також є потреба у людей похилого віку і в інформації та консультаціях з багатьох питань, зокрема пов'язаних із Законом про ринок землі, нововведеннями у пенсійному забезпеченні, змінами в постачанні газу та електроенергії, відкритті ринку енергоносіїв тощо. Вони відмічають, що інформації, яку вони отримують з телебачення недостатньо для розуміння що відбувається, як прийняти вигідне рішення та бути впевненим, що їх знову не обдурять.

Зміна соціального статусу приводить до зниження соціальної активності та мобільності літніх людей. Це зумовлює незадоволеність не тільки первинних, а й, значною мірою, соціальних потреб – потребу у спілкуванні, соціальних контактах, отриманні нової інформації, самореалізації, отримання задоволення від життя. Міра задоволеності їх соціальних потреб суттєво впливає на психологічний стан та психіку, а також на якість життя. Очевидно, що людям похилого віку крім

матеріального забезпечення, якісних медичних послуг потрібна також увага дітей, родичів, колег, працівників державних установ, у тому числі і соціальних працівників.

Виходячи з актуальних потреб людей похилого віку, соціальна робота з ними передбачає використання трьох основних принципів: 1) вивчення індивіда та його соціального середовища; 2) розуміння психосоціального становлення та розвитку особистості як довічного процесу; 3) врахування соціокультурних чинників у формуванні та розвитку особистості [3, с. 27]. Реалізація цих принципів сприятиме задоволенню актуальних потреб особистості літнього віку.

Відповідно до нормативно-правових актів України соціальний захист, соціальне забезпечення та соціальне обслуговування вразливих верств населення, у тому числі і людей похилого віку, має забезпечувати держава. Однак, на сьогодні вона не має достатніх засобів щодо створення умов для якісного життя цієї категорії громадян. Разом з тим, значний соціальний потенціал мають недержавні організації – громадські об'єднання, у тому числі професійні асоціації, благодійні, волонтерські, релігійні організації. Часто вони не тільки надають матеріальну допомогу, здійснюють патронаж та догляд немічних, а й сприяють організації дозвілля та відпочинку, створенню груп взаємодопомоги.

Так, відчутна соціальна допомога літнім людям надається Міжнародним благодійним фондом «Карітас». Спеціалісти фонду надають не лише допомогу на дому, а й здійснюють: психологічне консультування (психолог працює з особами похилого віку, надаючи соціально-психологічну допомогу, проводячи тренінги, спрямовані на вирішення особистісних проблем клієнтів); соціальне консультування (надання соціальної, інформаційної, психологічної підтримки, правової та матеріальної допомоги, консультування по догляді за хворими); надання гуманітарної допомоги [4]. Проявляють турботу про людей похилого віку і общини протестантських церков. Певні соціальні функції реалізують і релігійні громади християнських конфесій.

На наш погляд, не завжди реалізуються можливості соціально відповідального бізнесу.

У сільській місцевості в Україні зараз працюють не тільки фермерські господарства, а й великі, потужні агрофірми, які, як правило, користуються земельними паями тих же пенсіонерів, однак не завжди сплачують за це навіть достойну орендну плату, не кажучи про надання певної соціальної допомоги. На це мають звернути увагу керівники місцевих громад, які можуть спонукати сільськогосподарські підприємства активніше долучатися до вирішення соціальних проблем населення, у тому числі і літніх людей.

Аналіз теорії і практики соціальної роботи з людьми похилого віку, показує, що у цій сфері органи державної влади повинні не тільки реалізувати свої функції, зазначені в нормативних документах, а й більше уваги приділяти координації зусиль державних і недержавних організацій, мотивації господарських організацій до соціальної роботи із вразливими категоріями населення, виступаючи навіть із законодавчими ініціативами, бо управління полягає саме в аналізі ситуації в країні та регіонах, координації зусиль усіх, хто бере участь у вирішенні соціальних проблем.

Таким чином, тенденції демографічних змін в Україні свідчать, що потреба в соціальному захистові, соціальному забезпеченні та соціальній роботі з людьми похилого віку зростатиме загалом та в сільській місцевості зокрема. Дослідження показують, що серед потреб літніх людей, які проживають в селах, особливо актуальними є: отримання якісного медичного обслуговування; належне матеріальне забезпечення; повноцінні комунікації; своєчасне отримання інформації та роз'яснень з приводу прийняття законодавства, яке регулює земельні відносини, пенсійне забезпечення, соціальний захист, надання медичних послуг у зв'язку з медичною реформою, можливості адміністративної реформи тощо; організації дозвілля, залучення до культурного життя громади. Задоволення цих потреб відбудеться за умови реалізації можливостей державних та громадських організацій. Органи державної влади і місцевого самоврядування повинні здійснювати також і координаційну функцію. На основі викладеного можна зробити висновок, що ці проблеми потребують подальшого дослідження в розрізі вікових груп із врахуванням нових умов та викликів.

ЛІТЕРАТУРА:

1. Демографічні тенденції в Україні потребують комплексного підходу на державному рівні / Міністерство соціальної політики України. 29 січня 2018. URL: <https://www.msp.gov.ua/news/14711.htm>.
2. Терещенко І. І. Особливості соціальної роботи з людьми похилого віку в умовах сучасної України *Вісник НТУУ «КПІ». Політологія. Соціологія. Право : збірник наукових праць*. 2011 № 3 (11). С. 113–117.
3. Мірошніченко В. Інноваційні моделі соціальних послуг – крок до повноцінної інтеграції *Соціальний захист*. 2006, No 11. 29 с.
4. Чайка Ірина Юріївна, Хакімова Мата Русланівна Особливості соціальної роботи з людьми похилого віку в недержавних організаціях соціальної сфери *Науковий вісник Ужгородського університету Серія Педагогіка. Соціальна робота*. 2019. Випуск 1 (44). С. 198–203.

REFERENCES:

1. Demographic trends in Ukraine require a comprehensive approach at the state level. (2018) [Demographic trends in Ukraine require a comprehensive approach at the state level.] [in Ukrainian].
2. Tereshchenko I. I. (2011) Peculiarities of social work with the elderly in the conditions of modern Ukraine. *Visnyk NTUU "KPI". Politologiya. Sotsiologiya. Pravo : zbirnyk naukovykh prats*. № 3 (11). P. 113–117. [in Ukrainian].
3. Miroshnichenko V. (2006) Innovatsiini modeli sotsialnykh poslugh – krok do povnotsinnoi intehratsii [Innovative models of social services — a step towards full integration.] *Sotsialnyizakhyst*. No 11. P.29. [in Ukrainian].
4. Chaika Iryna Yuriivna, Khakimova Mata Ruslanivna (2019) Osoblyvosti sotsialnoi roboty z liudmy pokhyloho viku v nederzhavnykh orhanizatsiakh sotsialnoi sfery [Features of social work with the elderly in non-governmental organizations in the social sphere.] *Naukovyi visnyk Uzhhorodskoho universytetu. Serii: «Pedagogika. Sotsialna robota»*. Vypusk 1 (44). P. 198–203. [in Ukrainian].